

JAVNOST U GLASAČKOJ KUTIJI: STRUKTURA HRVATSKOGA STRANAČKOG PROSTORA I MIŠLJENJE O DEMOKRACIJI

Nenad Karajić

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 316.653(497.5)"1996":321.7

32.019.5(497.5)"1996":329

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 11. 1997.

U tekstu se analizira stranačke preferencije hrvatskih građana, izdvojene u "lijevi", "središnji" i "desni" politički blok, s mišljenjem o demokraciji i mogućnostima političke participacije. Osnac radu su podaci prikupljeni empirijskim istraživanjem provedenim na reprezentativnom uzorku punoljetnog stanovništva Hrvatske u studenome 1996. godine. Manifestnu raznolikost mišljenja o demokraciji i participaciji u političkim odlukama faktorskom se analizom svelo na dva generalna faktora, faktor demokracije i političke nemoći. Rezultati jednosmjerne analize varijance među skupinama potencijalnih birača na izlučenim faktorima pokazali su da se glasači "lijevog" i "središnjeg" političkog krila s jedne, razlikuju od birača "desnog" političkog krila s druge strane. Utvrđena razlika pokazuje da su birači "desnice" umjereniji u podršci demokraciji te manje nemoćni od birača "lijeve" i "središnje" orijentacije u političkoj participaciji.

UVOD

Od prvog predizbornog sučeljavanja političkih stranaka u Hrvatskoj 1990. godine do danas znatno su se dinamizirali pokušaji znanstvenog proučavanja stranačke scene i odrednica političke kulture ovog prostora.¹ Dostupnost i transparentnost političkih zbivanja u hrvatskim uvjetima bitno je utemeljena na orijentaciji stranaka da izlože važne informacije i glavne pokazatelje svoje-

1

Ovaj tekst predstavlja prinos takvim pokušajima. Rad je nastao u sklopu šireg empirijskog istraživanja dominantnih gospodarskih, političkih i kulturnih vrijednosti Hrvatske pri Ekonomskom institutu u Zagrebu. Projekt je izradila skupina sociologa, ekonomista i politologa na čelu s prof. dr. Matkom Meštrovićem. Istraživanje je na terenu provela agencija *Target* d.o.o.

ga političkog usmjerenja kako bi zadobile što širu podršku javnoga mnijenja.² Mnoge dvojbe koje se pritom mogu pojaviti pojednostavljuju se i postaju određnije u vrijeme izbora koji su, dakako, odrazi opće percepcije poželjne političke klime i modela političke vlasti. Kakva je, prema tome, slika stranačkog prostora kako ga opaža hrvatska populacija, predstavljena empirijskim istraživanjima provedenima u razdoblju između 1990. i 1997. godine?

Držeći se, prije svega, istraživanja³ koja su problemu određivanja dimenzionalnosti ili strukturiranosti stranačkog prostora u Hrvatskoj pristupila postupkom grupiranja političkih stranaka na temelju obilježja koja im dodjeljuju ispitanici građani, došlo se do prvih sustavnih uvida⁴ u odrednice izbornog prostora u razdoblju postkomunizma. Kratkim sažimanjem nalaza o karakterističnim stranačkim polarizacijama unutar hrvatskog izbornog tijela istaknut ćemo, za potrebe ovoga rada, samo globalne tendencije.

Provedena istraživanja gotovo se ne razlikuju u procjeni da hrvatska javnost naklonost prema strankama gradi u trodimenzionalnom latentnom prostoru, prepoznatom kao "ljeva", "desna" i "središnja" politička usmjerenost (Milas, 1992.; Zakošek, 1994.; Bulat, Štrelov, 1995.). Pokazalo se također da je u biračkom raslojavanju upotrebljiv i model četverodimenzionalnog latentnog prostora (Milas, Rimac, 1994.) u kojem se, uz spomenute tri, strukturu percepcije hrvatskoga stranačkog prostora može dodatno objasniti i četvrtom dimenzijom, "regionalizmom". Pritom se regionalne stranke nalaze u gotovo kolinearnom odnosu s dimenzijom "ljevice", tj. uglavnom se, u naobrađenom dijelu javnosti, poistovjećuju s "ljevicom" (Milas, Rimac, 1994.; Zakošek, 1994.). Uzme li se u obzir položaj pojedinih stranaka u dobivenim blokovima, provedena istraživanja upućuju na visoku korespondenciju u rezultatima te se može govoriti o razmjerno stabiliziranoj dinamici stranačkog života u Hrvatskoj. Blok hrvatske "ljevice" čine stranke SDP, SSH, SNS, SDH, SDU.⁵ Stranke "središnjeg" političkog usmjerenja su HSLS, HNS. "Desnicu" čine HKDS, HDZ, HDS, HSP, HSS. Ukra-

2

Nove demokracije koje se razvijaju na prostorima bivših zemalja realnog socijalizma istočne i središnje Europe od samog su početka uvidjele neobičnu važnost institucije javnoga mnijenja, odnosno stranačkog predstavljanja instituciji birača. Dakako, s obzirom na skromnu tradiciju istraživanja javnoga mnijenja u nas (Lamza-Posavec, 1995.), tek su politička trenja i tzv. tranzicijske promjene u Hrvatskoj oslobodile prostor takvim istraživanjima.

3

Riječ je o predizbornim terenskim istraživanjima javnoga mnijenja u okvirima projekata dvije znanstveno-istraživačke organizacije, Instituta za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu i Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu te istraživačke agencije *Puls* za potrebe lista *Slobodna Dalmacija*.

4

Namjera ovog rada nije bila analiza varijabiliteta rezultata svakog od provedenih istraživanja, kao ni uočenih razlika u izbornim godinama, već utvrđivanje temeljnih dimenzija stranačkih izbora istaknutih u spomenutim radovima.

5

Puni nazivi stranaka dani su u prilogu na kraju rada.

tko, ovako utvrđena stranačka taksonomija hrvatske političke scene⁶ čini osnovicu u orijentiranju na postizanje specifičnih ciljeva ovoga rada.

KONCEPTUALIZACIJA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

U prijašnjem je odjeljku predstavljena, iako vrlo ograničeno, osnovna strukturiranost percepcije političkih stranaka koje se natječu za glasove birača u Hrvatskoj. Ne zadržavajući se na "objektivnim" procjenama osnovnih obilježja pojedinih stranaka, dosadašnja su istraživanja, kako se vidjelo, temeljem samoiskaza ispitanih građana otkrila glavne dimenzije hrvatskoga stranačkog prostora. Iako takav pristup ima određenih metodologijskih ograničenja (relativna arbitranost odabira procjenjivanih stranačkih obilježja, inkonzistentnost samoprocjene ponašanja i političkog izbora, teškoće vezane uz formiranje koherentnih političkih stavova), čini se sigurnijim da će iz njega proizašle analize osnovnih dimenzija stranačkog prostora bolje predstavljati stranačke položaje od grupiranja u kojem bi kao kriterij poslužilo njihovo samopozicioniranje.

Uzimajući u obzir navedene pokušaje znanstvene deskripcije strukture političkog života Hrvatske, u konceptualizaciji ovoga rada nije se nastojalo dodatno raščlanjivati utvrđen prostor, već ugraditi latentne dimenzije stranačkih grupiranja u analizu mišljenja javnosti o nekim aspektima demokratskih tijekova u nas.

To znači da je osnovni cilj rada usporediti iskazane stranačke preferencije, izdvojene u "lijevi", "središnji" i "desni" politički blok, s različitim mišljenjima o demokraciji te ujedno ispitati značajnost razlika koje u tom pogledu postoje među ispitanicima različitog političkog usmjerenja. Pritom je važno istaknuti da je poimanje demokracije mjereno instrumentom ograničenim na temeljne individualne građanske slobode (pravo na individualno mišljenje, slobodu govora, izražavanja, udruživanja, glasanja i uvjerenja; stranačka kompeticija i redoviti izbori; jednakost pred zakonima; sloboda medija; neovisna policija i sudstvo), a nije propitivano kao politička doktrina u različitim pojavnim oblicima (klasična, protektivna, razvojna, neposredna demokracija i dr.).⁷ Rad, stoga, treba rasvijetliti, na temelju stavova građana uključenih u istraživanje, postoje li u nas pretpostavke za prihvaćanje i razvoj demokracije i njoj sumjerljive političke kulture.

6

Analiza stranačkog prostora objašnjava glavni dio hrvatskoga političkog prostora, ali ne obuhvaća sve njegove činitelje. Zbog širenja djelovanja političkoga polja, jasno je da se, uz stranke, politikom bave poglavito nevladine organizacije, pojedine udruge, određeni lobiji, pokreti te, dakako, javnost koja svoj sud o bitnim političkim pitanjima definira na izborima. Budući da najšira biračka javnost, kao jedan od nezaobilaznih političkih aktera, čini predmet interesa ovog rada, mjestimice će u tekstu proces diobe stranačkog prostora biti poistovjećen sa širim procesom diobe političkog prostora.

7

Šira rasprava o teorijama demokracije i njezinim modelima središte je pozornosti knjige *Modeli demokracije* (Held, 1990.).

Budući da ne postoji univerzalno određenje "demokratske" političke strukture, već je ono povijesno i sociokulturno kontekstualizirano, značajna su odstupanja u tumačenju sadržaja "starih" i "novih" demokracija. Tako se i u zemljama koje imaju izrazitiju demokratsku tradiciju od Hrvatske katkad vrlo jasno mogu uočiti ograničenja i nedemokratski dizajnirana socijalna i politička praksa.⁸ Stoga se sudbinu demokracije vezuje uz brojna pitanja i čimbenike. Ipak, kolikogod ih se razlikovalo u pojedinostima, većinu modernih demokracija danas obilježava razmjerno zavidna razina mogućnosti utjecaja i sudjelovanja u političkim procesima.⁹ Zato se u nacrtu ovog rada predvidjelo doznati, uz stavove o demokraciji, mišljenje hrvatskih građana o toj temi. Prema tome, poseban je cilj rada usporediti iskazane stranačke preferencije, izdvojene u tri opisana politička segmenta, s percepcijom mogućnosti participacije te ujedno ispitati značajnost razlika koje u tom pogledu postoje među biračima različitog političkog usmjerenja.

METODA I OPERACIONALIZACIJA

Analizom su obuhvaćeni podaci prikupljeni empirijskim istraživanjem *Sociokulturni aspekti tranzicije – Hrvatska 1996*, provedenim na reprezentativnom uzorku Hrvatske u studenom 1996. godine. Budući da svrha istraživanja nije bila utvrđivanje dimenzionalnosti stranačkog prostora kako ga vidi javnost, niti glasačko predizborno opredjeljivanje, anketirani građani nisu iskazivali svoje mišljenje o pojedinim političkim strankama, već su zamoljeni istaknuti onu političku stranku koja je u trenutku provođenja istraživanja bila najbliža njihovu političkom opredjeljenju. Pitanje je bilo otvorenog tipa i glasilo je: "Koja je politička stranka najbliža Vašem sadašnjem političkom opredjeljenju?" Kao što se vidi, u ovom je pitanju definiranje stranačkih preferencija utemeljeno ponajprije na odbacivanju mogućnosti višestrukog procjenjivanja i izbora, tj. očekivalo se da će ispitanici u neposrednom procjenjivanju sličnosti ili različitosti stranaka izdvojiti onu koju drže najbližom svojim političkim orijentacijama. Dakako, polazna ideja ovog razvrstavanja temelji se na očekivanju da građani barem u osnovi raspoznaju politički prostor i stranačka određenja unutar njega¹⁰ te da

8

Tome u prilog novija istraživanja političkih sustava uvode razlikovanje "hibridnih" oblika demokratskog modela vlasti: poludemokratske, pseudodemokratske i demokratske političke strukture te nedemokratske sustave (Markoff, 1996.).

9

Iako primjer staklenog zdanja njemačkog parlamenta, koji omogućuje i slučajnom prolazniku da "usput zaviri" u njegov rad, ima više simboličnu funkciju, ipak odaje ponešto o otvorenosti tamošnjih političkih institucija i razmjerno slobodnom prostoru za komunikaciju političkim idejama.

10

Razmjerno velik udio (45 posto) uskraćenih odgovora na ovo pitanje može se, uz ostale razloge (vrijeme izvođenja istraživanja, formulacija i redoslijed pitanja u upitniku, sadržaj prijašnjih pitanja, nezajamčena diskrecija danog odgovora, autoselekcija ispitanika i sl.), tumačiti i djelomice reduciranom sposobnošću dijela ispitane populacije u pogledu interesa i razumijevanja hrvatskog političkog života.

iskazuju vlastitu naklonost i odanost prema onim strankama za koje glasuju na izborima.¹¹

Drugo izdvojeno, ali ne manje važno pitanje odnosilo se na različita viđenja osnovnih premisa demokracije. Anketirani građani iskazali su na skali od pet stupnjeva, koja se kretala od potpunog neslaganja do potpunog slaganja, svoj osobni stav o svakom od različitih mišljenja o demokraciji, odnosno individualnim građanskim slobodama koje je čine. Kao mjera odnosa prema demokratskim odrednicama primijenjen je instrument od šest čestica (sloboda mišljenja i njegova izražavanja, pravo na štrajk, pravedni izbori, sloboda medija, jednakost pred zakonima te neovisna policija i sudstvo).

Mjera percepcije mogućnosti političke participacije – kao treće pitanje – glasilu je: "Ljudi se različito osjećaju kad su suočeni s političkim odlukama. Kakav je vaš odnos prema svakoj od sljedećih tvrdnji?" Anketirani ispitanici iskazali su na skali od pet stupnjeva, koja se također kretala od potpunog neslaganja do potpunog slaganja, svoj osobni stav o sadržaju triju čestica primijenjenog instrumenta (mogućnost osobnog utjecaja na političke odluke, mogućnost osobnog utjecaja na pojedine zakone, percepcija tipa interesa i rukovođenje državom).

Uzorak

Istraživanje je obavljeno na probabilističkom, dvoetapno stratificiranom tipu uzorka. Ispitano je 1.056 ispitanika koji su činili statistički reprezentativan uzorak punoljetnog stanovništva Hrvatske. Anketiranje je obavljeno metodom neposrednog razgovora u domaćinstvima u studenome 1996. godine.

Tablica 1
Uzorak

Regija	Broj ispitanika
Dalmacija	224
Primorje i Istra	178
Pokuplje	133
Zagreb	135
Sjeverna Hrvatska	191
Slavonija	195
Ukupno	1056

11

Teorijske hipoteze koje su dosad prikazivane ostavljaju neupitnom racionalnost glasovanja, što-više, polaze od glasača koji svoj izbor upotrebljava kako bi maksimalno povećao svoje zadovoljstvo u području političke ponude. To ne znači, dakako, da su svi birači takvi. Neke od zablude na području javnog izbora i racionalnosti glasovanja izložene su u knjizi *Uvod u javni izbor* (McLean, 1997.).

Obrada podataka

Osnovna obrada podataka¹² obavljena je univarijantnim statističkim tehnikama kojima su analizirane distribucije frekvencija, postoci, standardne devijacije i prosječne vrijednosti na promatranim varijablama za sve ispitanike.

Varijabla kojom su ispitivane stranačke preferencije rekodirana je na taj način da je pridružena oznaka "1" simpatizerima stranaka "lijevog" političkog usmjerenja, "2" ispitanicima sklonim strankama "središnjeg" političkog bloka i "3" onima koji naginju "desnici".

Na matrici interkorelacija seta podataka kojim se procjenjivao stav anketiranih građana prema tvrdnjama o demokraciji provedena je faktorska analiza uz Guttmann-Kaiserov kriterij zadržavanja značajnih izlučenih glavnih dimenzija više razine općenitosti. Ekstrahirane su dvije glavne dimenzije koje su zatim transformirane u poziciju jednostavne strukture rotacijom prema Kaiserovu varimax kriteriju. Međutim, jednostavna struktura dobivenih osi nije omogućila njihovu simplifikaciju, tj. jednoznačnu interpretaciju, jer je u osnovi bila riječ o sadržajno vrlo bliskim dimenzijama. Stoga je provjerena pouzdanost skale primijenjenog instrumenta za mjerenje demokratičnosti. Uvidom u interkorelacije čestica, inicijalni instrument od šest čestica reduciran je na pet s koeficijentom pouzdanosti $\text{Alpha} = .58$. U obzir za interpretaciju uzeta je faktorska matrica izlučenog generalnog faktora na instrumentu s pet čestica.

Nakon toga je na matrici interkorelacija seta podataka kojim se procjenjivao stav ispitanika prema tvrdnjama o političkoj participativnosti također provedena faktorska analiza uz Guttmann-Kaiserov kriterij zadržavanja značajnih izlučenih glavnih dimenzija. Iz ove skupine podataka izlučena je jednofaktorska solucija, odnosno generalni faktor.

Kako bi se ispitalo razlikuju li se skupine ispitanika koje preferiraju "lijeve", "središnje" ili "desne" stranke prema stavovima o osnovnim demokratskim slobodama i percepciji političkog utjecaja, provedena je jednosmjerna analiza varijance. Testirane su razlike među skupinama ispitanika različitih političkih usmjerenja na izlučenim generalnim faktorima, kao i na svakoj pojedinoj varijabli primijenjenih instrumenata.

ANALIZA REZULTATA

Struktura hrvatskoga stranačkog sustava

Već je u uvodu istaknuto kako se na temelju novijeg empirijskog materijala, prikupljenog istraživanjima u Hrvatskoj u proteklih sedam godina, može ocrtati osnovna struktura hrvatskoga stranačkog sustava. Iako razine sudjelovanja u

12

Zahvaljujem kolegama G. Milasu i K. Kufrinu na sugestijama i obradi podataka.

političi nisu ravnomjerno distribuirane u populaciji, stranačku se arenu, viđenu očima javnosti, razmjerno zadovoljavajuće može protumačiti kao prostor u kojem su prepoznatljiva tri osnovna politička krila – lijevo, središnje i desno. Tako uopćeni nalazi poslužili su da se podaci prikupljeni istraživanjem na kojem se temelji ovaj rad organiziraju na isti način i uključe u analizu odnosa prema nekim odrednicama demokratskog ponašanja.

Tablica 2

Koja je politička stranka najbliža Vašem sadašnjem političkom opredjeljenju?

Broj ispitanika – 1056, maksimalna pogreška +/-3%	Postotak ispitanika
Dalmatinska akcija (DA)	0.2
Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)	31.0
Hrvatska kršćansko-demokratska unija (HKDU)	0.3
Hrvatski nezavisni demokrati (HND)	0.5
Hrvatska narodna stranka (HNS)	0.9
Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLs)	8.6
Hrvatska stranka prava (HSP)	1.9
Hrvatska seljačka stranka (HSS)	5.3
Istarski demokratski sabor (IDS)	1.5
Hrvatska slavonsko-baranjska stranka (HSBS)	0.1
Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP)	4.1
Socijalno-demokratska unija Hrvatske (SDU)	0.1
Ostale	1.1
Bez odgovora	44.5

Iskazane stranačke preferencije (tablica 2.), odnosno birače koji ih karakteriziraju, razdijelilo se u tri opisana bloka. Pokazalo se da takvom razdiobom 14.7 posto ispitanika simpatizira stranke "lijevog" političkog bloka, 24.7 posto birača je naklonjeno "središnjim", a najveći broj, njih 60.7 posto preferira stranke "desnice" (Slika 1). Rezultati su rekonstruirani tako da su u "lijevi" politički blok zbrojene stranke DA, IDS, HSBS, SDP, SDU¹³ u "središnjem" su se našle HND, HNS, HSLs, a u "desnom" bloku bile su HDZ, HKDU, HSP, HSS.¹⁴

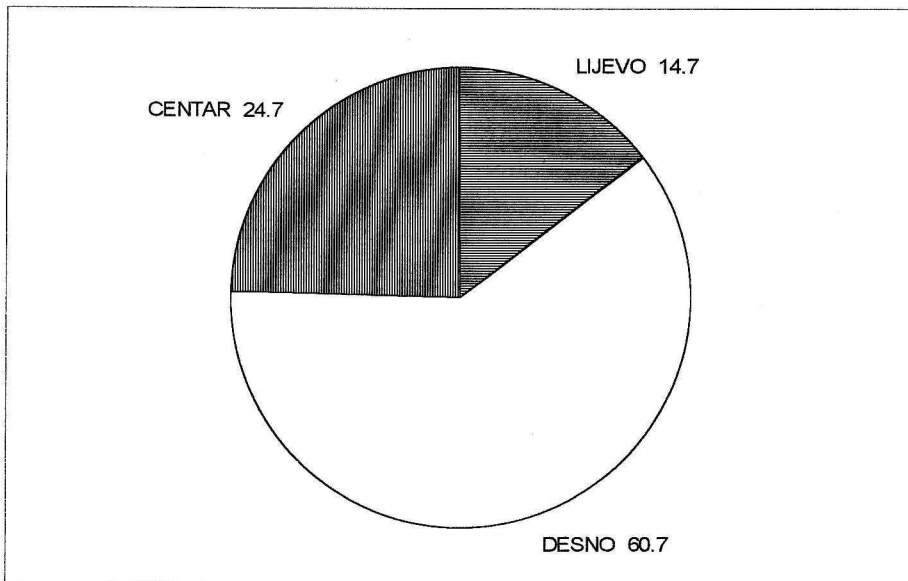
13

S obzirom na nedovoljnu zastupljenost regionalnih stranaka u uzorku, one su pridružene "lijevom" stranačkom bloku u suglasju s ranije istaknutom hipotezom (Milas, Rimac, 1994.; Zakošek, 1994.) o njihovoj percepciji u hrvatskoj javnosti.

14

Mogući prigovor o (ne)korektnosti mjerenja ispitivanih fenomena na temelju ovako strukturiranih stranačkih blokova nastojalo se izbjeći dodatnim provjerama ispravnosti primijenjena postupka. Stoga su analizirana izdvojena mišljenja potencijalnih birača vodećih stranaka (HDZ, HSLs, SDP) unutar konstruiranih blokova. Dobiveni rezultati pokazali su se gotovo identičnima onima utvrđenim na osnovi zbrajanja stranačkih preferencija u tri politička usmjerenja.

Slika 1
Preferencije političkih usmjerenja hrvatskih građana

S ovako zadanim polaznim vrijednostima prišlo se testiranju složenijih pretpostavljenih odnosa među preferiranim strankama i viđenjima demokracije i političke participacije.

Viđenje demokracije

Tijekom posljednjih sedam godina osamostaljivanje Hrvatske podrazumijevalo je i snaženje ideja o tržišnom gospodarstvu i višestranačkom sustavu. Nadmetanje više političkih stranaka koje se natječu za glasove birača kako bi stekle prednost i formirale vladu¹⁵ te na taj način osigurale političku stabilnost društva, bitno je nova politička klima u bivšim komunističkim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj. Iako većina pripadnika društva nije izravno uključena u stranačku arenu, već njihove interese predstavlja razmjerno manji broj njihovih zastupnika, mišljenje javnosti o demokratskim procesima osobito je važan pokazatelj stupnja njihova prihvaćanja u društvima s deficitom demokratske tradicije. Svjetsko istraživanje vrijednosti (Inglehart, 1995.) provedeno u vremenskim razmacima tijekom 80-ih i početkom 90-ih godina u više od četrdeset zemalja ra-

15

U postizanju tog cilja nije zanemariva razlika u stupnju strukturiranosti stranaka, ponašanju birača i učincima važećeg izbornog prava. Razvrstavanje više ili manje uspješnih tipova izbornih sustava primijenjenih u zemljama istočne Europe i njihova značenja za strukturu i dinamiku stranačkih polarizacija u novim demokracijama sastavni je dio novijih politoloških radova (Nohlen, Kasapović, 1996.) koji upućuju na različite sociokulturne utjecaje i političku "računicu" te izmijenjene odnose političke moći.

zličityh društvenih i političkih uređenja pokazalo je, između ostaloga, da je za stabilnost demokratskih institucija i njihovo održanje iznimno važan politički čimbenik ukorijenjenost demokracije u javnosti. Ono što ponajprije evidentira instrument kojim se u sklopu ovog istraživanja nastojalo ispitati odnos građana prema ovoj temi jesu jednakost uvjeta i građanske slobode kao osnovna obilježja demokratskih društava.¹⁶

Tablica 3

Koliko se Vi osobno slažete sa svakim od različitih mišljenja o demokraciji?

Broj ispitanika 1056 maksimalna pogreška +/- 3%	1	2	3	4	5	0	M	SD
Svatko ima pravo na izražavanje svog mišljenja, ma bilo i drukčije od onoga što većina misli.	0.2	1.1	6.8	11.1	80.6	0.2	4.7	0.7
Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije jer time ugrožavaju javni red i mir.	61.5	15.2	14.5	3.1	5.3	0.5	1.7	1.1
Prava demokracija nije zamisliva bez pravednih izbora i potpunog poštivanja izbornih rezultata.	2.0	1.6	9.2	11.4	75.1	0.7	4.6	0.9
Sloboda medija nije nužna za demokraciju.	54.6	14.2	19.9	5.3	5.4	0.6	1.9	1.2
Zakoni nikada ne mogu jednako važiti za sve.	47.3	9.4	18.1	9.6	15.1	0.5	2.4	1.5
Bez neovisne policije i sudstva demokracija je nezamisliva.	5.7	3.5	17.1	13.0	59.8	0.9	4.2	1.2

Legenda: 1 Uopće se ne slažem; 2 Uglavnom se ne slažem; 3 Nisam siguran; 4 Uglavnom se slažem; 5 Potpuno se slažem; 0 Bez odgovora

Prikupljeni podaci (tablica 3.) daju naslutiti da, kad je riječ o različitim mišljenjima o demokraciji, u hrvatskoj javnosti postoji visok stupanj slaganja (92 posto) s tvrdnjom da "svatko ima pravo na izražavanje svojeg mišljenja, ma bilo ono i drukčije od onoga što većina misli". Također je ustanovljen visok konsenzus (86 posto) s mišljenjem da "prava demokracija nije zamisliva bez pravednih izbora i potpunog poštivanja izbornih rezultata", kao što je nezamisliva bez neovisne policije i sudstva (73 posto). Nadalje, dvije trećine ispitane populacije drži da je sloboda medija također sastavni dio demokratskih procesa te da građani imaju pravo na štrajk i demonstracije.

Ispitivanje mišljenja hrvatske javnosti o temeljnim premisama demokracije, kao što se pokazalo, nagovještava široku potporu demokratskim političkim procesima.

16

Politička i društvena važnost ovih univerzalnih načela demokratskih društava snažno je naglašena i oblikovana u već klasičnoj knjizi *O demokraciji u Americi* (Tocqueville, 1995.). Stoga se istraživanje ograničilo samo na propitivanje temeljnih odrednica političkog i društvenog ponašanja koje je nedvojbeno još donedavno bilo daleko od nas.

sima koji podrazumijevaju slobodu izražavanja osobnog mišljenja, višestranakačke pravedne izbore i poštivanje njihovih rezultata, neovisnu policiju i sudstvo, jednakost pred zakonima, slobodne medije i pravo na štrajk. Ipak, utvrđeni aspiracijski potencijal ili "veliki zamah" demokratske svijesti i "prodemokratske" kulture valja uzeti s razmjernim oprezom, jer svi politički akteri, na poslijetku, odlučno prizivaju iste demokratske obrasce, neovisno o razini stvarnog ponašanja i djelovanja. Stoga je ta tema i, općenito, pojam demokracije često politiziran do krajnjih granica i u širokoj javnosti. Naime, promicanje slobode pojedinca i individualnih vrijednosti kao proizvoda "američkog sna" donedavno su držani povijesnom stranputicom u odnosu prema društvu političke jednakosti i ravnopravnosti te, barem djelomice, treba uzeti u obzir etos toga društva i njegova nasljeđa u tumačenju recentnih obrata u razumijevanju i podršci novim oblicima političke regulacije u Hrvatskoj.

Na iskazanoj potpori demokratskim idejama nastojalo se, nadalje, analizirati djelovanje latentnih, temeljnih dimenzija u prostoru stavova javnosti prema ispitivanim manifestnim odrednicama. Iz matrice interkorelacija stavova o viđenjima demokracije faktorskom je analizom izlučen jedan generalni faktor. U tablici 4. prikazana je faktorska struktura uzeta u obzir za interpretaciju.

Tablica 4
Generalni faktor demokratske

39.8% protumačene ukupne varijance	Faktorska opterećenja
Prava demokracija nije zamisliva bez pravednih izbora i potpunog poštivanja izbornih rezultata.	.76
Svatko ima pravo na izražavanje svog mišljenja, ma bilo i drukčije od onoga što većina misli.	.66
Bez neovisne policije i sudstva demokracija je nezamisliva.	.59
Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije jer time ugrožavaju javni red i mir.	-.58
Sloboda medija nije nužna za demokraciju.	-.52

Kakva je, dakle, priroda izlučenog zajedničkog faktora iz skupa promatranih varijabli o demokraciji? Pogled na faktorska opterećenja govori u prilog tome da izlučena dimenzija ima obilježja generalnog faktora zbog zastupljenosti na svim varijablama. Time je na neki način potvrđen raniji nalaz o potpori demokratskim procesima u nas. Međutim, veličine projekcija pojedinih čestica na njemu također naznačuju određenu gradaciju odrednica koje se u ispitanoj populaciji drže bitnima za demokraciju. Vidljivo je, stoga, da se dobivenim generalnim faktorom najpreciznije oslikava stav prema kojemu se demokracija legitimira pravednim izborima i poštivanjem izbornih rezultata, dakle, demokratskim izborima. Time se na postojećoj dimenziji, dakako, ne isključuju i ostala viđenja demokracije, a njihova faktorska zasićenja ukazuju na to koliko se značajno projiciraju, odnosno u kojoj mjeri sudjeluju u ocrtanom faktorskom sklopu koji se uvjetno može nazvati faktorom demokratske.

Stranačke preferencije i demokracija

U nastavku rada nastojalo se razmotriti učinke koje na demokratsku afilijaciju ostavlja empirijski pretpostavljen trodimenzionalan stranački prostor. Analizom varijance provedena je usporedba među skupinama potencijalnih birača s različitim stranačkim preferencijama u odnosu na, faktorskom analizom utvrđen, generalni faktor demokratičnosti, kao i na manifestne varijable primijenjene u upitniku. Rezultati analize istaknuti su u tablici 5.

Tablica 5
Rezultati analize varijance na varijablama i faktoru demokratičnosti

	F-omjer	M "lijevo"	M "centar"	M "desno"	Kontrasti
Svatko ima pravo na izražavanje svog mišljenja, ma bilo i drukčije od onoga što većina misli.	4.70*	4.75	4.81	4.62	C>D
Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije jer time ugrožavaju javni red i mir.	3.67*	1.58	1.62	1.88	-
Prava demokracija nije zamisliva bez pravednih izbora i potpunog poštivanja njihovih rezultata.	7.87*	4.71	4.75	4.45	L,C>D
Sloboda medija nije nužna za demokraciju.	9.66*	1.51	1.57	1.98	L,C<D
Bez neovisne policije i sudstva demokracija je nezamisliva.	4.22*	4.42	4.47	4.17	C>D
Demokratičnost	15.26*	.17	.23	-.27	L,C>D

(*) statistički značajna razlika, $P < .05$

Pripadnost skupini glasača na temelju izbora "lijevih", "središnjih" ili "desnih" hrvatskih političkih stranaka proizvela je, u statističkom smislu, ključne razlike među njihovim stavovima prema faktoru demokratičnosti. Iako birači hrvatskog izbornog tijela, ukupno gledajući, podupiru demokratski oblik vladavine neovisno o tome kojoj od političkih strana pripadaju, statistički značajno više vrijednosti demokratičnosti pridaju oni koji preferiraju stranke "ljevice" i "centra". Utvrđena razlika u najvećoj je mjeri odraz stava ispitanika prema demokratskim izborima i slobodi medija. Za birače "lijevog" i "središnjeg" krila, čini se, upravo je to način ostvarenja demokracije i jamstvo njezina funkcioniranja, a glasači "desnice" su nešto suzdržaniji u tom pogledu. Vjerojatno u podlozi takva stava stoji svijest o mogućnosti da se u ime stabiliziranja demokratskog sustava u našim uvjetima mogu činiti i poneki ustupci, osobito potrebama središnje vlasti hrvatske države, koji u određenim okolnostima ne moraju nužno jamčiti puno poštovanje demokratske procedure ili potpuno slobodne medije. S obzirom na to da izrazito najbrojniju skupinu glasača "desnog" krila čine potencijalni birači vladajuće stranke, nešto umjerenije isticanje ovih odrednica demokratičnosti ukazuje i na mogući dublji raskol i distinkciju gdje se, s jedne strane, nalaze glasači stranke na vlasti, a s druge, svi oporbeni.

Politička participacija

Participacija, tj. sudjelovanje u pojedinim aktivnostima društvenog života povezano je s razmjerno velikim brojem čimbenika kao što su položaj u strukturi upravljanja, visina dohotka, status zanimanja i školska sprema, spol, dob i slično. Malo je vjerojatno da će oni koji iskazuju izrazitu političku neaktivnost i nevjericu u mogućnost utjecaja na ishod određenih zbivanja, pridonijeti razvoju političke kulture i razvoju demokracije u Hrvatskoj. Što pokazuju rezultati ovog istraživanja u tom pogledu?

Tablica 6

Ljudi se različito osjećaju kad su suočeni s političkim odlukama.
Kakav je vaš odnos prema svakoj od sljedećih tvrdnji?

Broj ispitanika – 1056 maksimalna pogreška +/-3%	1	2	3	4	5	0	M	SD
Nemam utjecaja na donošenje političkih odluka koje me se tiču.	3.6	3.2	12.7	14.5	65.9	0.1	4.4	1.1
Osjećam se bespomoćnim kad čujem da je donesen zakon koji smatram nepravednim ili lošim.	2.3	3.3	14.4	14.8	64.8	0.4	4.4	1.0
Državom se rukovodi u korist individualnih, a ne zajedničkih interesa.	8.5	7.5	30.8	16.9	35.4	0.9	3.6	1.3

Legenda: 1 Uopće se ne slažem; 2 Uglavnom se ne slažem; 3 Nisam siguran; 4 Uglavnom se slažem; 5 Potpuno se slažem; 0 Bez odgovora

Uključenost hrvatskih ispitanika u politiku, mjerena percepcijom mogućnosti utjecaja na važnije političke odluke ili pojedine zakone (tablica 6.), ne pokazuje zavidnu razinu. Istraživanjem je utvrđeno kako se 80 posto ispitanih izjasnilo da nema utjecaja na donošenje političkih odluka koje ih se tiču, kao što se, također, osjećaju bespomoćni pred usvojenim nepravednim ili lošim zakonima. Iako ovaj podatak može biti višestruko interpretiran (neuključenost kao izraz nedostatka sredstava za izravnije uključivanje, zatim kao izraz nedostatka svijesti o političkim procesima, kao izraz nedostatka prilika i sl.), čini se primjerenim nisku razinu participacije u politici tumačiti političkom nemoći, tj. osjećajem zanemarenosti i isključenosti onih kojima politički sustav najmanje služi. Tome u prilog govori podatak da natpolovična većina ispitanika drži kako se državu vodi u korist individualnih, a ne zajedničkih interesa.

U prostoru stavova javnosti prema političkoj participaciji nastojalo se, također, analizirati djelovanje latentnih, temeljnih dimenzija. Iz matrice interkorelacija stavova prema toj temi faktorskom je analizom izlučen generalni faktor. U tablici 7. prikazana je faktorska struktura uzeta u obzir za interpretaciju.

Kakva je, dakle, priroda izlučenog zajedničkog faktora iz skupa varijabla kojim se mjerila politička participacija? Pogled na faktorska opterećenja govori u prilog tome da izlučena dimenzija ima obilježja generalnog faktora zbog zastu-

pljenosti u sve tri varijable. Veličine projekcija pojedinih čestica na njemu, pak, naznačuju da se dobivenim faktorom najpreciznije izražava osjećaj bespomoćnosti građana pred nepravednim zakonima, zatim njihova nemogućnost utjecaja na važnije političke odluke i, na posljertku, stav prema kojemu se oni koji vode državu najviše orijentiraju individualnim, dakle posebnim interesima, a manje općim dobrom. S obzirom na zasićenja ocrtanog faktorskog sklopa i pokazatelje nevjerice u mogućnost utjecaja i političku participaciju, izlučenu se dimenziju može nazvati *faktorom političke nemoći*.

Tablica 7
Generalni faktor političke nemoći

55.5% protumačene ukupne varijance	Faktorska opterećenja
Osjećam se bespomoćnim kad čujem da je donesen zakon koji smatram nepravednim ili lošim.	.82
Nemam utjecaja na donošenje političkih odluka koje me se tiču.	.74
Državom se rukovodi u korist individualnih, a ne zajedničkih interesa.	.66

Što sugerira dobiveni faktor? Ako su u normativnim strukturama bivših komunističkih režima, u čijim okvirima je postojala i Hrvatska, proklamirane solidariističke i kolektivističke moralne vrijednosti te implicirana politička uključenost "svih pripadnika socijalističkog društva" bile samo ideologijske ishodišne vrijednosti koje su služile prikrivanju stvarnih preferencija, vjerojatno je očekivati da će se padom mreže društvenih institucija komunizma i socijalizma te obnavljanjem ili uvođenjem političke demokracije na ovim prostorima situacija jače izmijeniti. Međutim, čini se, ni novi politički koncept nije u svoj širini svojeg obuhvata u najvećem dijelu stanovništva pojačao uvjerljivost u pogledu mogućnosti individualnog utjecaja i političke participacije. S tog stajališta, zanimljivo je promotriti postoje li razlike među pojedincima koji iskazuju razlike u stranačkim usmjerenjima.

Stranačka naklonost i politički utjecaj

Analizom varijance provedena je usporedba među skupinama potencijalnih birača s različitim političkim preferencijama u odnosu na, faktorskom analizom utvrđen, generalni faktor političke nemoći te na manifestne varijable istog instrumenta. Rezultati analize istaknuti su u tablici 8.

Pripadnost grupi glasača na temelju bliskosti "lijevim", "središnjim" ili "desnim" hrvatskim političkim strankama proizvela je, u statističkom smislu, značajne razlike među njihovim stavovima prema faktoru političke nemoći. Provedena analiza varijance pokazala je da birači hrvatskog nacionalnog korpusa iskazuju političku bespomoćnost neovisno o tome kojoj od političkih strana pripadaju, ali da se pritom u intenzitetu statistički značajno razlikuju glasači "lijeve" i "središnje" usmjerenosti od birača "desnice". Prema tome, oni koji preferiraju stranke

"ljevica" i "centra" osjećaju manju mogućnost političke participacije od onih kojima je izborna preferencija "desnica". Što govore ti rezultati?

Tablica 8

Rezultati analize varijance na varijablama i faktoru političke nemoći

	F-omjer	M "lijevo"	M "centar"	M "desno"	Kontrasti
Osjećam se bespomoćnim kad čujem da je donesen zakon koji smatram nepravедnim ili lošim.	10.37*	4.72	4.51	4.23	L,C>D
Nemam utjecaja na donošenje političkih odluka koje me se tiču.	6.15*	4.57	4.50	4.22	L,C>D
Državom se rukovodi u korist individualnih, a ne zajedničkih interesa.	15.96*	4.04	3.99	3.40	L,C>D
Politička nemoć	18.43*	.38	.23	-.20	L,C>D

(*) statistički značajna razlika, $P < .05$

Pokazuje se da značajan dio hrvatskih birača procjenjuje kako nema mogućnosti neposrednog sudjelovanja u važnijim političkim odlukama. Ipak, djelotvornijima se u tom pogledu osjećaju birači "desnice". U suglasju s ranijim nalazom, čini se da je i u pitanju političke participacije na djelu distinkcija izazvana dihotomijom vlast – oporba. Ujedno je utvrđeno da se među politički nemoćnim biračima nalazi i velik udio onih čiji politički izbor predstavlja stranka na vlasti. Jedan od razloga tome može biti vertikalna slojevitost unutar stranaka "desne" izborne opcije, odnosno piramidalna distribuiranost političke moći. Unutar takvog prostora "politički moćnici" utvrđuju "pravila igre" koja se stranačkim mehanizmima prenose do izbornih okruga u kojima ih podupiru značajno manje moćni poklonici ove političke orijentacije. Međutim, takav model otvara prostor političkom oportunistu i političkom klijentelizmu te mu se može prigovoriti da razmjerno oskudno izgrađuje prostor za konvergenciju aktivnosti pojedinih birača, stranačkih aktivista i vodećih stranačkih političara.¹⁷ Istodobno, ostavljajući značajan dio svojih pobornika izvan mogućeg utjecaja na političke odluke, povećava se vjerojatnost destabiliziranja unutarnje strukture stranaka te omogućuje sučeljavanje pojedinih suprotstavljenih grupacija.

Imajući u vidu prijašnju analizu i nalaze u novijoj sociologijskoj i politologijskoj literaturi, može se ustvrditi da u Hrvatskoj djeluju politički procesi karakteristični za rana industrijska društva, a značajno manje procesi karakteristični za postindustrijska društva. Uzme li se za primjer masovna politička participacija u demokratski razvijenijim društvima, vidljivo je da se razvijala u dvije glavne etape (Inglehart, 1995.). Prva, karakteristična za kraj devetnaestog i početak

17

Ovaj politički koncept, dakako, ima i svoju suprotnost u odviše "labavoj" političkoj demokraciji gdje se također konfrontiraju različiti autoriteti koji destabiliziraju "lijeve" i "središnje" stranke te povećavaju neizvjesnost političke participacije njihovih pobornika. Nedavni sukobi u HSLŠ-u, primjerice, najbolje oslikavaju procese raskola političke oporbe.

dvadesetog stoljeća, usmjeravana je od "elitnih" organizacija (političke partije, sindikati) na hijerarhijskom načelu. Funkcionalnost tih organizacija bila je zasnovana na masovnom članstvu razmjerno niske razine političke participacije, odražavane poglavito glasovanjem na izborima. Druga etapa, karakteristična za inicijalan razvoj postindustrijskih ili informatičkih društava (Bell, 1973.), utemeljena je na ad hoc skupinama građana prije negoli na birokratiziranim organizacijama s masovnim članstvom.¹⁸ Funkcionalnost ovog oblika participacije zasnovana je na specifičnoj programski orijentiranoj politici razmjerno naobraženijih pripadnika s većim potencijalom i relevantnim znanjima djelovanja na području politike i političkog odlučivanja, odnosno riječ je o participaciji utemeljenoj na "kognitivnoj mobilizaciji" građana (Inglehart, 1995.).

Prema tome, političku efikasnost u Hrvatskoj, kao nuždan odraz dinamike njezina socijalnog i kulturnog kapitala, obilježava opisan skup ograničenja u okvirima kojih narasle demokratske aspiracije moraju pronaći put koji prijelaz iz tradicionalnog u demokratsko društvo podrazumijeva. Odsutnost političke participacije kao svakodnevnog iskustva građana usporava proces praktične realizacije demokracije te istodobno značajno utječe na slobodnije odvijanje procesa državotvorne politike.

ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Kako bi se utvrdilo strukturu hrvatskoga političkog prostora, izvršena je analiza stranačkih preferencija sukladno dimenzionalnosti ustanovljenoj empirijskim predizbornim istraživanjima tijekom proteklih godina u Hrvatskoj. Razlike u percepciji javnosti ukazuju na tri zasebne političke orijentacije: *političke "ljevice"*, *političkog "središta"* i *političke "desnice"*. U radu se, stoga, pošlo od pretpostavke da je pripadnost pojedinom od latentnih političkih usmjerenja temelj razlikovanja pri stvaranju stavova o demokraciji, političkoj participaciji i kraćem slijedu gospodarskih pitanja (odnos prema državnim i tržišnim regulativnim mehanizmima, privatizaciji i osobinama hrvatskih poduzetnika). Polazna hipoteza višestruko je potvrđena.

Postupkom faktorske analize, primijenjene na stavovima ispitanika o različitim odrednicama demokracije i političkoj participaciji, utvrđena su dva generalna faktora. Pokazalo se da je manifestni prostor primijenjenih instrumenata, opažen od hrvatske javnosti, identificiran *faktorom demokratske nemoći* i *faktorom političke nemoći*.

Mogućnost razlikovanja ranije opisanih zasebnih političkih skupina prema izlučenim faktorima izvedena je postupkom jednosmjerne analize varijance. Njo-

18

Novije analize oblika kolektivne participacije (Putnam, 1995.; Kern, 1997.) vide u trendovima smanjenja članstva pojedinih društvenih udruženja i dobrovoljnih asocijacija te ograničene suradnje u radu političkih stranaka eroziju socijalnog kapitala uzrokovanu procesima komercijalizacije modernih društava sa sve većim utjecajem medija, posebice televizije. Prema njihovu stajalištu, povećanje udjela ukupne gledanosti televizije razmjerno je snažno i negativno povezano s društvenim povjerenjem, članstvom u organizacijama i glasovanjem.

me je prostor stranačkih preferencija odijeljen na dva dijela: s jedne strane prostor "lijevo" i "središnje" usmjerenih glasača, s druge "desna" biračka grupacija. S obzirom na podudarnost "lijevog" i "središnjeg" političkog krila prema "desnom", u kojem su najzastupljeniji birači vladajuće stranke, može se pretpostaviti da je u osnovi opažene preraspodjele birača *oprečnost potpore vladajućoj stranci prema oporbenima*.

Posve je sigurno da je dinamika na hrvatskoj političkoj sceni u većoj mjeri posljedica specifične *bipolarizacije i sučeljenosti vlast – oporba*, ali isto tako i opažene polarizacije u političkoj participaciji, posebice unutar stranaka "desne" političke usmjerenosti. Također se čini da u uvjetima hrvatskoga političkog parlamentarizma procesi političkog klijentelizma nadvladavaju političku participaciju.

Jasno je da su uočene podjele i sučeljavanja bitno povezani i da se odvijaju pod međusobnim utjecajem. Neovisno o tome prenose li birači svoja gledišta politički, ili pak politika nastoji usmjeriti birače u željenom smjeru, istraživanjem je utvrđeno razmjerno postojano suglasje u preferencijama za demokraciju. Široko iskazana *potpora demokratskom političkom modelu vlasti očito predstavlja poželjan društveni cilj hrvatskoj javnosti* te pruža određene smjernice onima koji su udaljeniji od biračkog tijela da djelotvorno obave svoj posao. Međutim, uzmu li se u razmatranje istaknuti podaci o političkoj učinkovitosti, odnosno razdiobi realne moći i utjecaja na donošenje odluka, situacija postaje nešto složenija. Podaci upućuju na *politički model koji u većoj mjeri zanemaruje mogućnost utjecaja birača* koji, prema političarima (zastupnicima) i stranačkim aktivistima, imaju očito mali ili nikakav učinak na političke odluke koje ih se tiču. Stoga se čini da se tijekom posljednjih sedam godina hrvatsko višestranačje više retorički približilo demokraciji i participaciji. To se, djelomice, može pripisati i objasniti promjenama nastalim pod pritiskom ratnih zbivanja u Hrvatskoj i potrebama donošenja brzih i djelotvornih političkih odluka. No, politika s ratnom hipotekom, koja je profilirala temeljna stranačka usmjerenja i njihove razlike, u novom će mirovnom kontekstu vjerojatno nastojati udovoljiti i participativnim motivima birača. Na strateškoj razini riječ je o odluci je li potrebno mijenjati stranačku politiku ili javno mišljenje?

LITERATURA

Bell, D. (1973.), *The Coming of Postindustrial Societies*, New York, Basic Books.

Bulat, N., Štrelov, D. (1995.), Dimenzije političkog prostora i izborni učinci, u: *Pohod na glasače. Izbori u Hrvatskoj 1990.-1993.* (Vrcan, S., Lalić, D., Pokrovac, Z., Bulat, N., Štrelov, D.), Split, Puls.

Held, D. (1990.), *Modeli demokracije*, Zagreb, Školska knjiga.

Inglehart, R. (1995.), *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies.*

Lamza-Posavec, V. (1995.), *Javno mnijenje: teorije i istraživanje*, Zagreb, Alinea.

Markoff, J. (1996.), *Waves of Democracy. Social Movements and Political Change*, California, Pine Forge Press.

McLean, I. (1997.), *Uvod u javni izbor*, Zagreb, Fakultet političkih znanosti.

Milas, G. (1992.), Mišljenje javnosti o hrvatskim političarima i političkim strankama kao pokazatelj dimenzionalnosti i prirode hrvatskog političkog prostora, *Društvena istraživanja* 2/1 (2):245-264.

Milas, G., Rimac, I. (1994.), Model hrvatskoga političkog prostora, dimenzioniran stavovima glasača, *Revija za sociologiju* XXV (1-2):11-22.

Nohlen, D., Kasapović, M. (1996.), *Izborni sustavi u Istočnoj Europi*, Zagreb, Zaklada Friedrich Ebert.

Putnam, R. (1995.), Bowling alone, revisited, *The Journal of Democracy* 6(1):65.

Tocqueville, A. de (1995.), *O demokraciji u Americi*, Zagreb, Fakultet političkih znanosti.

Zakošek, N. (1994.), Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava, *Revija za sociologiju* XXV (1-2):23-39.

PRILOG

Lista političkih stranaka i njihovih kratica: SDP (Socijaldemokratska partija Hrvatske), SSH (Socijalistička stranka Hrvatske), SNS (Srpska narodna stranka), SDH (Socijaldemokratska stranka Hrvatske), SDU (Socijalno-demokratska unija), DA (Dalmatinska akcija), HSBS (Hrvatska slavonsko-baranjska stranka), IDS (Istarski demokratski sabor); HSLS (Hrvatska socijalno-liberalna stranka), HNS (Hrvatska narodna stranka), HND (Hrvatski nezavisni demokrati); HKDS (Hrvatska kršćanska-demokratska stranka), HKDU (Hrvatska kršćansko-demokratska unija), HDZ (Hrvatska demokratska zajednica), HDS (Hrvatska demokratska stranka), HSP (Hrvatska stranka prava), HSS (Hrvatska seljačka stranka).

THE PUBLIC IN THE BALLOT BOX: THE STRUCTURE OF THE CROATIAN MULTY-PARTY ARENA AND VIEWPOINTS ON DEMOCRACY

Nenad Karajić

Faculty of Philosophy, Zagreb

The text analyses party-preferences of Croatian citizens, divided into "left", "central" and "right-wing" political blocs with opinions on democracy and possibilities of political participation. The work is based upon data gathered in empirical research conducted on a representative sample of the adult Croatian population in November 1996. The manifest diversity of opinions on democracy and participation in political decisions was reduced to two general factors by factor analysis: the factors of democracy and political impotence. The results of the one-way analysis of variance among groups of potential voters of the "left" and "central" wing on the one hand, differ from voters of the "right" political wing on the other hand. The difference determined indicates that the voters of "the right" are more moderate in support of democracy and less impotent than the voters of the "left" and "central" orientation in political participation.

DIE ÖFFENTLICHKEIT AN DER WAHLURNE: STRUKTUR DER PARTEIENLANDSCHAFT KROATIENS UND EINSTELLUNG ZUR DEMOKRATIE

Nenad Karajić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Vorliegender Text analysiert die Wahlpräferenzen der kroatischen Bürger, ausgehend von der Zuordnung zum "linken", "rechten" und "zentralen" politischen Block sowie von der Einstellung zu Demokratie und den Möglichkeiten politischer Partizipation. Die Grundlage dieser Arbeit ist eine empirische Untersuchung, die im November 1996 in einer repräsentativen Gruppe volljähriger kroatischer Bürger durchgeführt wurde. Die manifesten Unterschiede in den Einstellungen zur Demokratie und Teilnahme an politischen Entscheidungen wurden durch eine Faktorenanalyse auf zwei Hauptfaktoren reduziert: das Ausmaß der Befürwortung von Demokratie einerseits und politische Machtlosigkeit andererseits. Eine einseitige Analyse der diesbezüglichen Varianzen zwischen den potentiellen Wählergruppen ergab, daß sich die zum "linken" und "zentralen" politischen Block gehörigen Wähler von den Wählern des "rechten" politischen Flügels unterscheiden. Die ermittelten Unterschiede zeigen, daß "rechtsorientierte" Wähler in ihrer Befürwortung der Demokratie gemäßiger und bezüglich ihrer politischen Partizipation weniger machtlos sind als Wähler "linker" und "zentraler" Orientierung.